

A Tanyafejlesztési Program vidékkutatói szemmel

PERGER ÉVA, KOVÁCS ANDRÁS DONÁT

PERGER Éva: tudományos főmunkatárs, MTA KRTK RKI

KOVÁCS András Donát: tudományos munkatárs, MTA KRTK RKI

KULCSSZAVAK: tanyás térségek, Alföld, Tanyafejlesztési Program, vidékfejlesztés

ABSZTRAKT: A tanyák kultúrtájukban és településszerkezetben betöltött fontos szerepét, valamint a szórványokon élő társadalom megerősítésének szükségességét az Alfölddel foglalkozó kutatók hosszú évtizedek óta hangsúlyozzák. A tanyarendszer megőrzése érdekében zajló tudatos és kitartó külterületi vizsgálatoknak köszönhetően az elmúlt évtizedben a szakpolitika oldaláról is komoly felismerés és előrelépés mutatkozott. 2010-től elindult a Tanyafejlesztési Program, amely a hazai forrásokra támaszkodó vidékfejlesztések sorában, a legsikeresebb, folyamatosan működő programmá vált. Jelen tanulmányban összegezzük e program előzményeit, a hozzá kapcsolódó pályázati kiírásokat, bemutadjuk a célrendszer változásait és végül javaslatot teszünk a hosszú távon is működőképes tanyafejlesztés célhierarchiájára, mely a forrásbővítés fókuszálásába nyújthat segítséget.

Bevezetés

A magyar tanyák a hazai településkörnyezeti rendszerek sajátos alkotóelemei, amelyek évszázadokra visszavezethető, sokszínű „morfogenezisük” révén az alföldi tájak kulcsfontosságú összetevőivé váltak. A szórványok mind megjelenésükben, funkciójukban, mind társadalmi összetételükben igen változatos képet mutatnak. A tanyatípusok e nagyfokú különbözősége évtizedek óta komoly kihívást jelent a hazai településtervezésben, tájgazdálkodásban és vidékfejlesztésben egyaránt, hiszen a fejlesztési elveket meglehetősen eltérő közösségi, gazdálkodói, szociális érdekek, illetve ökológiai, kulturális értékvédelmi szempontok mentén kell kialakítani. A tervezési feladatokat évtizedek óta olyan területi kutatások segítették, amelyek nem csupán a tanyák történeti hátterét, építészetét és gazdálkodási viszonyait tárták fel, hanem komplex földrajzi kontextusba helyezve egyszerre próbálták értelmezni a tanyák természeti környezetét és társadalmi viszonyait. Ezek a kutatások több ízben felhívták a figyelmet arra a tényre, hogy a tradicionális mezővárosok környezetében és az agráriumban lezajlott változások nyomán, a számos értéket őrző, unikálisnak számító településforma kritikus helyzetbe került. Szerzők sora mutatott rá, hogy a 20. század utolsó évtizedeiben a tanyasi életforma népszerűsége lecsökkent, a korábban vitathatatlan térségformáló és népességmegőrző szerepük visszaesett, az ott élők jövője pedig bizonytalanra vált (Becsei 2002; Csatári 2004; 2006; Miltényi 1997; Romány 2000). Az ezredfordulót követően úgy tűnt, hogy ezeknek az évszázados hagyományú települési formának megpecsételődött a sorsa, külterületi lakó- és munkahelyek ezrei szűntek meg, sőt a tanyásodott településeken a bel- és külterületek egymással való kapcsolata is kiüresedett, ellehetetlenült (Duro 2012; Farkas, Kovács 2011)

A kedvezőtlen folyamatok ellenére mindig voltak olyan elhivatott szakemberek, kutatók, akik úgy vélték, hogy az alföldi szórványtelepüléseket, mint a hazai településhálózat jellegadó formációit továbbra is meg kell őrizni, meg kell erősíteni, sőt a tanyasi társadalmi, gazdálkodási funkciókat ki kell bővíteni. A tanyákra irányuló

konzekvens, módszeres és kitartó vizsgálatok már a 90-es évektől kezdődően kimutatták, hogy a tanyák felzárkóztatása nem csupán önmagában fontos, de az általuk érintett alföldi térségek szempontjából is meghatározó lehet, és ez csak egy átgondolt, átfogó tanyapolitikával és állami támogatással lehetséges. Az EU-csatlakozást követően körvonalazódtak azok az újszerű elgondolások is, melyek szerint a tanyák – bizonyos feltételekkel és javuló körülmények között – a fenntarthatóság szempontjait figyelembe vevő, multifunkcionális vidéki gazdálkodás és a környezettudatos életmód letéteményesei lehetnek. A tanyarendszer jelentőségét és megmentését szorgalmazó tudományos műhelyek sorában – szakpolitikai körökben is elismert tevékenységével – kiemelkedett az MTA Regionális Kutatások Központjának Alföldi Tudományos Intézete. Az intézet kollektívája már a nyolcvanas évektől kezdődően olyan munkákban vállalt meghatározó szerepet, mint a VÁTI-MTA 2005-ös Homokhátság-kutatása, vagy a Lakiteleki Népfőiskolával közösen megrendezett Tanyakollégiumok sorozatos felmérései és más vidékkutatók (Csatári et al. 2005; Csatári, Kiss 2003; 2004; Perger et al. 2016) Ezeknek az empirikus vizsgálatoknak a tanulságai, tapasztalatai beépültek a helyi és kistérségi stratégiákba, akcióprogramokba és ma már bizonyos, hogy a hosszú távú gyakorlati eredmények egyikeként fogható fel a 2010-es években meginduló Tanyafejlesztési Program is.

A Tanyafejlesztési Program előzményei és a hozzá kapcsolódó pályázati kiírások

Míg az 1998-ban elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptió még úgy fogalmazott, hogy a területfejlesztési politika „nyitott a tanyák fejlődésével kapcsolatban és fejlődésüket nem korlátozza”, a 2005-ben elfogadott hasonló dokumentum már egyértelműen kijelentette, hogy az európai szinten is táj- és kultúrtörténeti jelentőséggel bíró tanyás településrendszer és gazdálkodási forma olyan térszerkezeti struktúra, melynek fennmaradása nemzeti érdek. A koncepció a „rurális (vidéki) térségek területileg integrált fejlesztési prioritásai” között részletezve szerepeltette a tanyás térségek revitalizálásának feladatait. A 2000-es évek végéig a már említett tanyakutatásokon kívül azonban nem sok gyakorlati lépés történt ebben a kérdésben. „A tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről” szóló 49/2009. (V. 27.) OGY határozat azonban elindított egy folyamatot, melynek eredményeképp a tanyák és tanyás térségek megőrzése, fejlesztése az elmúlt években egyre átfogóbb célokkal került be a hazai fejlesztéspolitikába.

Az OGY határozat végrehajtásának előkészítésére a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium koordinálásával már 2010 előtt megindult a szakmai munka. 2011-re el is készült egy jelentés az Országgyűlésnek az addig megtett lépésekről, de ez a dokumentum végül nem került a Kormány elé. Az immár Vidékfejlesztési Minisztériumban (VM) azonban tovább folytatódott a munka, amelynek érdemi eredménye volt, hogy a 2012-ben elfogadott Nemzeti Vidékstratégia a tanyás térségeket már komplex vidékfejlesztési modellterületként értelmezte. A 2014-ben elfogadott Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió szintén speciális vidékfejlesztési feladatot jelentő vidéki térségként kezelte

a tanyás térségeket, konkrétan meghatározva a fejlesztéspolitikai feladatokat, valamint több szakpolitikai fejlesztési irányhoz kapcsolódóan (pl. vállalkozásfejlesztés; környezetvédelem) megjelenítette a tanyás térségeket.

A Nemzeti Vidékstratégia stratégiai irányként fogalmazta meg, hogy kerüljön sor „a tanyás térségek, tanyás külterülettel rendelkező önkormányzatok, illetve a tanyai gazdálkodók, lakosok számára érdemi és közvetlen fejlesztési forrás” biztosítására is. Ehhez illeszkedően a hazai finanszírozású Tanyafejlesztési Program első pályázati kiírására az országgyűlési határozat és a készülő stratégiai fejlesztési dokumentumok szellemében már a fenti stratégiai dokumentumok elfogadása előtt sor került, ugyanis a 2011 évi költségvetési törvény a VM fejezetében elkülönített erre a célra egy viszonylag szerény összeget, 930 millió Ft-ot. A földrajzi értelemben vett célterület ekkor az Országos Területfejlesztési Konceptióban szereplő 206 alföldi tanyás települést fedte le. A meghirdetett konkrét támogatási célokat a minisztérium elsősorban a Magyar Tanyákon Élők Egyesületének szakmai programjára alapozva alakította ki. Gyakorlatilag már ez az első pályázati kiírás meghatározta a későbbi kiírások alapvető struktúráját, a megcélzott két fő célcsoport szerint kiválasztva az önkormányzatoknak, szakmai szervezeteknek szóló térségi, települési pályázatokat (TP1) és a tanyasi gazdálkodóknak szóló egyedi pályázatokat (TP2). Az első esetben a támogatás mértéke maximum a költségek 90 % - a, a második esetben – az uniós versenyszabályokhoz igazodva - maximum 75 %-a lehetett. A konkrétan támogatott tevékenységek a TP1 keretében a következők voltak: tanyai termékek piacra jutásának elősegítése; a tanyás térségek külterületi földútjainak karbantartását, rendszeres felújítását biztosító gépek, eszközök beszerzése; a villany nélküli tanyák energiaellátását megújuló energiaforrásokkal biztosító önkormányzati fejlesztések; a tanyákon élők egészséges ivóvízzel történő ellátása érdekében szükséges vízminőség vizsgálatok elvégzése; tanagondnoki szolgálatok fejlesztése; illetve a kistérségi társulások által térségi tanyafejlesztési programok kidolgozása. A tanyai termékek piacra jutását a pályázó önkormányzatok, megyei agrárkamarák, valamint az általuk alapított nonprofit társaságok a tanyai termékek feltáráásával, helyi piacok, boltok létesítésével, védjegy és minőségbiztosítási rendszerek fejlesztésével, kisléptékű feldolgozó kapacitások létesítésével, vertikális integrációk létrehozásával, illetve piacra jutást segítő szolgáltatásokkal segíthették. A TP2 keretében tanyagazdaságuk fejlesztése érdekében több célt is megjelölve pályázhattak a gazdálkodók: tanyai lakóépület felújítására; gazdálkodási célú épületek felújítására, építésére; gazdálkodási gépek, kisgépek, eszközök fejlesztésére, beszerzésére; karám, kerítés létesítésére, felújítására; vetőmag, gyümölcsfa csemete vásárlására, beszerzésére; állatállomány kialakítására, bővítésére; tanyagazdaság megújuló energiával történő energetikai megújítására; egészséges ivóvíz beszerzéséhez szükséges létesítmények beruházására; természet közeli, egyedi szennyvíz-kezelésre és elhelyezésére.

2012-ben a Tanyafejlesztési Program már közel 1,5 milliárd Ft-os keretösszeggel szerepelt a VM fejezeti kezelésű irányzatai között, bár zárolás miatt októberben ebből 440 millió Ft-ot elvontak, melyet végül decemberben mégis feloldottak. A meghirdetett pályázatok kis módosításokkal - a vízminőség vizsgálatok, illetve a kisléptékű feldolgozó kapacitások létesítésének kivételével - a 2011-es pályázatokban felsorolt tevékenységeket támogatták. A megcélzott települési kör 34 olyan településsel bővült, ahol tanagondnoki szolgálat működött.

2013 márciusában a Kormány beszámolt az Országgyűlésnek az OGY határozat végrehajtásáról, mely beszámolóban a Tanyafejlesztési Program pályázataival kapcsolatos javaslatokat is megfogalmazott. Az előző két pályázat tapasztalatainak alapján és a várhatóan növekvő keretösszegre való tekintettel - mind területi értelemben, mind a támogatandó célok tekintetében - a Program kiterjesztését javasolta. A felvetett javaslatok egy része a 2013-as kiírásokban meg is valósult. A költségvetésben szereplő céllelőirányzat valóban nőtt, 1 940 millió Ft-ra emelkedett, de zárolások miatt a pályázati kiírásokban már csak 1 234,138 millió Ft-os keret tudtak meghirdetni. A földrajzi célterület ennek ellenére immár az egész Alföldre, azaz 724 településre terjedt ki, és új konstrukciókban bekerült a támogatási célok közé az induló tanyagazdaságok támogatása (TP3), illetve a villany nélküli tanyák lakóépületének alapvető villamosenergia-ellátását biztosító egyéni fejlesztések támogatása (TP4) is. Egy új TP1 célhoz rendelt fővárosi kerületi önkormányzatok és megyei jogú városok önkormányzatai is pályázhattak a tanyai termékek piacra jutásának elősegítésére, valamint mobil egészségügyi szűrővizsgálatok végzésének szervezésével bővült a tanyagondnoki szolgálatok által végzett tevékenységek támogatásainak köre. A többcélú kistérségi társulások többségének megszűnése miatt egy felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek számára meghirdetett új konstrukció igyekezett biztosítani a tanyafelmérések folytonosságát. Végül a csökkenő keretösszeg és a célok, valamint a földrajzi célterület bővítésének ellentmondása nem okozott jelentős feszültségeket, mert a költségvetési zárolást feloldották, sőt év közben sikerült jelentősen – összesen 3,5 milliárd Ft-ra – bővíteni az előirányzatot. 2014-ben azonban drasztikusan lecsökkent a meghirdethető keret. A rendelkezésre álló mindössze 300 millió Ft csak a tanyagazdaságok fejlesztésének és a kormányzati prioritásként kezelt lakossági villamos-energia fejlesztések támogatását tette lehetővé. 2015-ben - bár emelkedett a céllelőirányzat - összege még mindig nem érte el a 2012-es szintet. Ebben az évben a felelős tárca, az immár Földművelésügyi Minisztérium (FM) egyfajta aránytelodásról döntött az egyéni konstrukciók javára. Míg 2013-ig az önkormányzatok, szakmai szervezetek részére kiírt pályázatok keretösszege általában majd háromszorosa volt az egyéni pályázatok keretösszegének, 2015-től már az egyéni konstrukciók keretei lettek magasabbak. Az önkormányzati, közösségi konstrukciók körében pedig a tanyai lakosság életminőségének javítását szolgáló alapvető szolgáltatások fejlesztésének támogatására került csupán sor. A tanyagondnoki szolgálatokra és a villamosítást segítő fejlesztésekre így kissé nagyobb keret jutott, mint korábban és újra a célok közé került a vízminőség vizsgálatok támogatása. Mivel az egyéni fejlesztéseket szolgáló keret a korábbiakhoz képest kissé magasabb lett, újra meghirdették a tanyagazdaságok indítását szolgáló konstrukciót. A hazai költségvetési támogatási források szűkössége miatt a tárca folyamatosan kereste azokat a lehetőségeket, mellyel uniós forrásokat lehetne a tanyai fejlesztésekre biztosítani. Az igyekezetet siker koronázta. Már a 2016-os tanyafejlesztési pályázatok meghirdetésekor ismert volt, hogy a Vidékfejlesztési Program keretében külön konstrukció segíti majd a külterületi utak fejlesztését és a karbantartáshoz szükséges gépek beszerzését, valamint a tanyák háztartási léptékű villamos energetikai, vízellátási és szennyvízkezelési fejlesztéseit. 2016 végén, illetve 2017 elején sor is került a pályázatok meghirdetésére, 2017 és 2019 között több szakaszban elbírált pályázati fordulókkal. (A felhívások kódszáma VP6-7.2.1-7.4.1.2-16, illetve VP6-7.2.1.4-17). E

konstrukciókban nagyságrendileg nagyobb forrás állt rendelkezésre, mint a tanyafejlesztési pályázatok hasonló célú kiírásaiban. Az első esetben összesen 18,4 milliárd Ft volt a hároméves keretösszeg, de külterületi helyi közutak fejlesztésére, önkormányzati utak kezeléséhez, állapotjavításához, karbantartásához szükséges erő- és munkagépek beszerzésére nem csupán tanyás települések pályázhattak, hanem valamennyi vidéki település. A második esetben a természetes személyek háztartási léptékű egyéni fejlesztéseire 2 milliárd, a települési önkormányzatok háztartási léptékű villamos energia és vízellátás, valamint szennyvízkezelési fejlesztéseire 6,23 milliárd Ft volt a három évre meghirdetett keret. Természetesen e pályázatok esetén az eljárásrend, a pályázati feltételek, illetve a bírálati szempontok is eltértek a tanyafejlesztési programétól. Az egyéni fejlesztések esetén nagyobb a maximálisan kapható támogatás összege, 2017 őszi módosítások után kedvezőbb, 95 %-os a támogatási intenzitás, de sokkal több a pályázatok megvalósításához kapcsolódó elvárás és bonyolultabb az adminisztráció. A háztartási léptékű infrastruktúrafejlesztési pályázatra három év alatt az Irányító Hatóság csupán 300 kérelmet támogatott, mintegy 1,6 milliárd forint értékben, így a támogatási kérelmek benyújtásának határidejét egy évvel, azaz 2020. április 3-ig meghosszabbították.

Ezzel párhuzamosan a tanyaprogramhoz illeszkedő hazai finanszírozású tanyafejlesztési pályázatokra 2016-ban és 2017-ben rendelkezésre álló keretösszegek még az induló 2011-es szintnél is alacsonyabbra süllyedtek. Mivel új támogatási célok is megjelentek az önkormányzati közösségi fejlesztésekre rendelkezésre álló alacsony, kétszáz-háromszázmillió Ft-os összeg teljesen elaprózódott. 2016-tól új önkormányzatok számára meghirdetett TP1 célként jelent meg néhány 10 milliós keretösszeggel a tanyasi lakosokat célzó lakó- és vagyonbiztonsági eszközök beszerzése, valamint a szigetüzemű külterületi közvilágítás kialakítása. A tanyagondnoki szolgálatok fejlesztésére mindkét évben kevesebb, mint 100 millió Ft jutott, miközben 2016-ban a tanyagondnokságot működtető önkormányzati, civil, vagy egyházi pályázók új célokat is megjelölhettek (gazdálkodók képzése, közösségi házak kialakítása, idegenforgalmat támogató szolgáltatások, igényvezérelt közlekedési rendszer). A 2017-ben új konstrukcióként megjelenő a tanyasi életet és gazdálkodást segítő szolgáltatásokra elkülönített 65 millió Ft-os keretre már nem csupán tanyagondnokságot működtetők, hanem más önkormányzatok, civil és nonprofit szervezetek is pályázhattak, kissé módosult célrendszer megjelölésével. (pl. új cél a tudásátadást biztosító kiadvány, a nyitott tanyagazdaságok hálózatának létrehozása, a tájgondnok képzésben való részvétel).

A 2018-as választásokat követő kormányzati átalakítások hátráltatták a 2018 évi pályázatok meghirdetését. A 2018-as keretre csupán decemberben jelent meg a pályázat. A meghirdetett keret a 2017-es 807 millióról majd 1,2 milliárdra emelkedett, ezzel összességében megközelítve a 2015-ös szintet. A keretösszeg a települési, térségi fejlesztések terén 200 millió Ft-ra csökkent és a meghirdetett célok a tanyagondnoki szolgálatok és a tanyasi közösségi terek kialakításának támogatására szűkültek. Jelentősen 646 millióra bővült azonban a tanyagazdaságok indítását és fejlesztését szolgáló keret, a lakóépületek fejlesztését és biztonságát szolgáló keret pedig megháromszorozódott. 2019 januárjában a kiírásokat módosították és minden célterület keretösszegét megduplázták. Ez a növekedés azonban gyakorlatilag a 2019-es célelőirányzat felhasználását jelenti.

A meghirdetett jogcímek és keretösszegek alapján a tanyafejlesztési program célhierarchiája az elmúlt években jelentősen módosult. A 2009-ben elfogadott Országgyűlési határozat megfogalmazása szerint „a tanyák és tanyás térségek védelme és fejlesztése, a tanyavilágban meglévő nemzeti értékeink megőrzése, valamint az itt élők iránti társadalmi szolidaritás érdekében” szükséges az előirányzott lépéseket megtenni. Már ez a megfogalmazás is azt tükrözte, hogy a tanyafejlesztési program esetén egy komplex, összetett célrendszerrel beszélhetünk. A részcélok az országgyűlési határozat szellemében a következők voltak: a tanya, mint településtípus megőrzése; a tanyás térségek, mint sajátos vidéki térségtípusok megőrzése; a tanyákon fellelhető nemzeti értékek megőrzése; valamint a tanyán élők életszínvonalának javítása. A határozat egyértelműen utalt arra is, hogy a tanyákon kialakult termelési-termesztési hagyományok hozzájárulnak a biodiverzitás gazdagságának megőrzéséhez, és a magyar táj fenntartható használatához, tehát a fenntartható gazdálkodás színtereiként tekintett a tanyákra, melyek védelme, fejlesztése táj- és környezetvédelmi célokat is szolgál.

A tanyafejlesztési program az Országgyűlés által 2012-ben jóváhagyott Nemzeti Vidékstratégiában „Tanyás térségek fejlesztési programja” címmel, mint a térségi komplex vidékfejlesztési nemzeti programok egyike szerepelt. Ebben az értelmezésben az átfogó cél elsősorban a tanyás térségek megőrzése és fejlesztése komplex módon, tehát mind környezeti-táji, mind gazdasági, mind társadalmi szempontú beavatkozásokkal. E dokumentum a stratégiai irányok és teendők között elsőként említette „a tanyás térségek átfogó fejlesztési programjának és cselekvési tervének elkészítését”, melynek érdekében számos lépés történt a Tanyafejlesztési Program előirányzat terhére meghirdetett pályázatok keretében (pl. kistérségi tanyafejlesztési programok kidolgozásának támogatása, megyei tanyafelmérések támogatása) és egyéb módon is (pl. a tanyavillamosításhoz kapcsolódó országos tanyafelmérés, tanyakutatások), de egy átfogó komplex program a mai napig nem készült el. Nem került tehát kidolgozásra egy egyértelmű célhierarchia, mely meghatározza az átfogó hosszú távú célokat, a középtávú stratégiai célokat, részcélokat és prioritásokat, valamint a célok közötti kapcsolódásokat.

A „Tanyafejlesztési Program” célelőirányzat felhasználása kapcsán 2011-ben elkészült javaslat a támogatásokra vonatkozóan kialakított egyfajta operatív célrendszert, mely jól tükrözte az akkori prioritásokat. Ezeket jól foglalja össze az országgyűlési határozat végrehajtásáról szóló 2013-as kormánybeszámoló, mely így fogalmaz: „A Program célja a tanyás települések önkormányzatai, kistérségi társulások, tanyagondnoki szervezetek, valamint a tanyai gazdálkodók számára közvetlen fejlesztési lehetőség biztosítása, ezáltal a tanyás térségekben élők, gazdálkodók helyzetének javítása. Kiemelt feladat a tanyai gazdálkodás megújítása sajátos értékeinek megmentésével, továbbá a tanyai életmód hátrányainak csökkentése, emellett egy hosszú távú, rendszeressé váló tanyaprogram beindítása.” A Tanyafejlesztési Program alapvető stratégiai célkitűzéseit különböző dokumentumok és vezetői nyilatkozatok a későbbiekben is lényegében az országgyűlési határozat gondolatmenetéhez illeszkedően fogalmazták meg, bár a hangsúlyok néha változtak. Az első időszakban például a tanyák elsősorban, mint a tanyai gazdálkodás terei kaptak figyelmet, míg a második időszakban inkább a tanyákon élők életkörülményei, az első időszakban inkább a tanyás térségek

megőrzésére, fejlesztésére helyeződött a hangsúly, később inkább az egyedi tanyák, tanyaépületek és környezetük fejlesztésére, az első időszakban kiemelésre kerültek a környezeti célok és szempontok, később azonban azok kissé háttérbe szorultak. A Tanyafejlesztési Program keretében meghirdetett pályázatok rész céljai, és az egyes célokra allokált keretösszegek, illetve azok arányai is folyamatosan változtak. Ezek a változások tükrözték, hogy a különböző időszakokban – a keretösszeg nagysága, az aktuálisan felmerülő beazonosított újabb problémák, illetve az egyéb pályázati lehetőségek függvényében – a gyakorlatban is más és más szempontok kaptak prioritást. (1. táblázat)

1. táblázat: Kifejezetten tanyafejlesztést célzó pályázati keretösszegek millió Ft-ban (2011-2019)

Cél	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018-2019	Összesen
<i>Települési és térségi fejlesztések¹</i>	730	1 040	2 720	-	500	200	327	400	5 917
<i>Egyéni fejlesztések</i>	200	400	770	299,5	707,5	525	480	1 932,5	5 314,5
Tanyagazdaságok indítása és fejlesztése ²	200	400	770	199,5	550	400	380	1 292,5	4 192
Lakóépületek fejlesztése ³	-	-	-	100	157,5	125	100	640,0	1 122,5
TANYAFEJLESZTÉSI PROGRAM ÖSSZESEN	930	1 440	3 420	299,5	1 207,5	725	807	2 332,5	11 231
VP FORRÁSKERET	-	-	-	-	-	-	8 230 ⁴		8 230

Forrás: Pályázati kiírások, a 2013-as meghirdetésnél az év közben módosított, illetve a 2018-as meghirdetésnél a 2019 januárjában módosított pályázati kiírások adatai

A tanyafejlesztési program célrendszerének legfőbb változásai és lehetséges folytatása

A Tanyafejlesztési Program első két évében kiírt pályázatok céljai, rész céljai azt a logikát követték, amely elsősorban a tanyai gazdálkodás értékőrző megújításán keresztül látja elérhetőnek a tanyasi térségek fennmaradását, megújulását, valamint a tanyai életmód hátrányainak csökkentését, bár vitathatatlanul megjelentek a tanyai lakosok életkörülményeinek javítását és az alapvető szolgáltatásokhoz való hozzáférést szolgáló támogatások is (pl. tanyagondnoki szolgálatok fejlesztése). A földrajzi célterület is egyfajta koncentrációt mutatott, ami azt az üzenetet hordozta, hogy a fő cél a tipikusan tanyás térségek megőrzése, fejlesztése. A kistérségi tanyafejlesztési programok kidolgozásának támogatása szintén térségi gondolkodásra utalt, valamint a forrásmegosztás szerint is a települési, térségi közösségi fejlesztések kaptak prioritást. A táj és értékmegőrzés, valamint a környezetvédelem szempontjait a pályázatok elsősorban az értékelési rendszerben érvényesítették. A 2013-as évtől kezdődően azonban egyértelműen megkezdődött egy hangsúlyeltolódás a célrendszerben. 2013-ban még csak a földrajzi célterület kiterjesztése és az első kifejezetten lakossági célcsoportra kiírt „szociális” jellegű villamosítási pályázat jelezte a később markánsan megjelenő tendenciákat. A 2014-es alacsony forráskeret mellett

¹ TP1

² TP2 és 2013-ban valamint 2015-ben TP3

³ 2016 után TP3 és 2013-2015 között TP4

⁴ A VP6-7.2.1.4-17 konstrukció.

már nem jutott települési térségi fejlesztésekre. Később ez a konstrukció visszatért, de a támogatási keret drasztikusan lecsökkent és 2 éven át csupán a tanyai lakosság életminőségének javítására irányuló célokat szolgált. Ez a fő irány gyakorlatilag 2017-ben is megmaradt, bár egy szolid keret olyan szolgáltatások támogatását irányozta elő, amellyel mind a gazdálkodást, mind a tanyasi életet kívánták segíteni. 2018-ban már csak a tanyagondnoki szolgálatok és a közösségi terek kialakítása kapott ebben a körben támogatást, forráskerete pedig az eredeti meghirdetésekor tovább csökkent, amit csak a későbbi emelés módosított, de még ezzel együtt sem érte el a 2015-ös szintet. Az egyedi, közvetlenül az egyes tanyákat érintő támogatások 2013-tól kiterjedtek olyan célokra is, melyek nem a gazdálkodást, hanem a tanyán lakás feltételeinek javítását szolgálták. A lakófunkcióhoz kapcsolódó fejlesztési keretek 2018-ban megháromszorozódtak, sőt a 2019-es emeléssel a hatszorosára növekedtek. Bár továbbra is fennmaradt a tanyagazdaságok fejlesztését szolgáló konstrukció, sőt 2015-től már induló tanyagazdaságok támogatására is volt lehetőség, az e célokat szolgáló pénzügyi keretek 2017-ig csökkentek. Érdemi növekedést csak a 2018-as kiírás és annak 2019-es megemlése hozott, de ez az emelkedés nem érte el a lakófunkciót szolgáló támogatások növekedési ütemét.

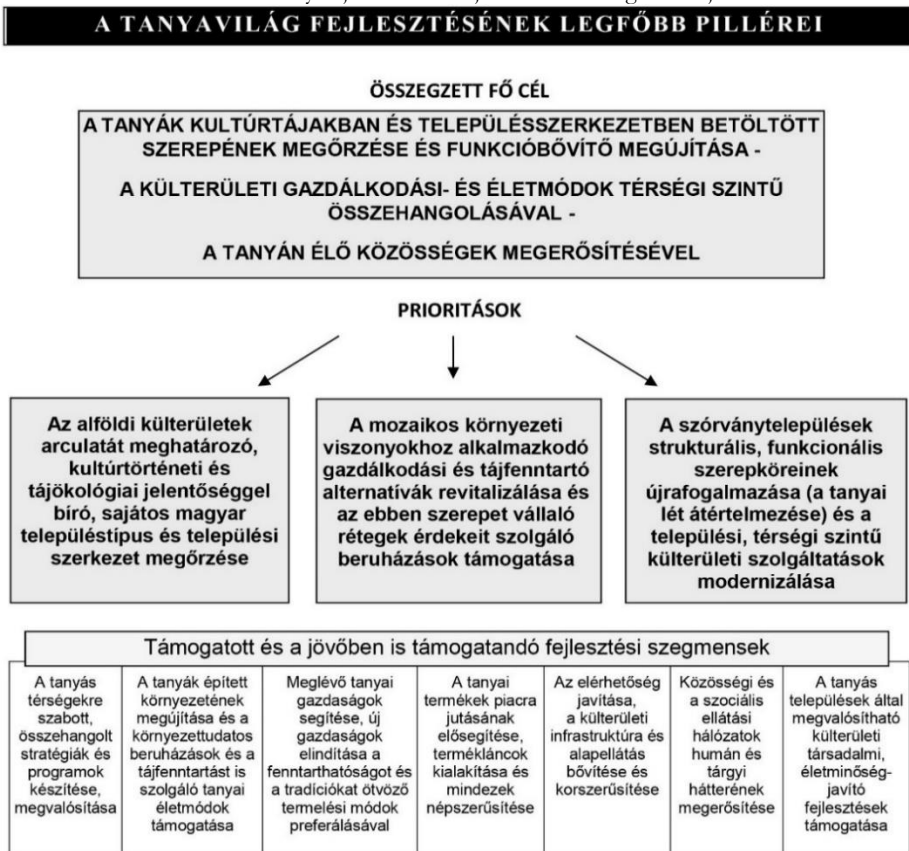
A Tanyafejlesztési Program indításakor eredetileg kirajzolódó célhierarchia az előirányzat felhasználás során tehát bizonyos fokig átalakult. A harmadik pályázati ciklustól egyre nagyobb súlyt képviseltek azok a pályázatok, melyek közvetlenül az életminőség javítását, azaz az OGY határozat szerint megfogalmazott egyik részelt szolgálták, bár közvetett módon természetesen a többi részcélhoz is hozzájárulhattak. Míg az első két évben a gazdálkodás értékőrző megújítása volt a középpontban, és a kiírások a lakó és gazdasági funkciók egységeként kezelték a tanyát, a későbbiekben megjelentek a csak lakófunkciót, illetve életszínvonal javítását célzó kiírások. A tanyavillamosítási pályázatok (TP4 - 2013, 2014, 2015) például egyértelműen úgy fogalmaztak, hogy a pályázat célja a tanyán élő, alap infrastruktúrával nem rendelkező lakosok számára szociális alapú támogatás, és a lakóépületek villamosenergiaellátásának biztosítására irányul. (Azaz a gazdálkodási célok villamosenergiával való ellátása nem jelent meg.) A 2016-2017-2018-ban a tanyák lakóépületének felújítására, valamint lakó- és vagyónbiztonságot szolgáló egyéni fejlesztésekre kiírt pályázatok (TP3) szintén nem kötötték gazdálkodási tevékenységhez a támogatásokat, tehát olyan tanyai lakosok is pályázhattak, akik nem gazdálkodtak. E kiírások tehát közvetlenül csak a tanyák lakó funkciójának és a tanyán élés feltételeinek javítását célozták. Ugyanígy visszaszorult a célrendszerben a tanyás térségek, mint sajátos vidéki térségtípusok megőrzésének rész célja, egyrészt a földrajzi értelemben vett támogatási célterület kiterjesztésével, másrészt a közösségi típusú térségi pályázatok súlyának visszaszorulásával. A települési, térségi fejlesztések 2019 elején megemelt kerete már csupán az egyéni fejlesztések keretének egy ötödére rúgott, bár ezt némileg ellensúlyozták a Vidékfejlesztési Program forrásai.

Meglátásunk szerint ahhoz, hogy a program legfőbb irányvonalait összegezzük, illetve a további hatékonyságot fokozzuk, érdemes egy elvi sémát kialakítani. Ezért – az eddigi pályázati tapasztalatokra és a korábban végzett (jelenleg is folyamatban lévő) területi kutatásainkra építve is – felvázoltunk egy olyan célstruktúrát, amelyben megtalálhatók az elmúlt 10 év fejlesztési trendjei, ugyanakkor a kutatói szemszögből megfogalmazott tudományos elképzelések is. Úgy gondoljuk, hogy a rendszerbe

foglalt célok segítséget adhatnak a forrásbővítések további fókuszálásához, valamint a célterületi hangsúlyok és arányok esetleges átrendezéséhez is. A következő ábránk magába foglalja a program korábban már részben megjelölt célkitűzéseit, elképzeléseit, ugyanakkor új szerkezetben, új szempontokat is tartalmaz, amelyek szem előtt tartják mind a fenntartható tájgazdálkodást, a külterületi életvitel megkerülhetetlen szempontjait, mind a szórványokkal összefüggő különböző lakossági elvárásokat egyaránt.

A jövőt tekintve elsődlegesnek véljük az egyre mozaikosabb tanyavilágot körülvevő kultúrtájak megőrzését és az ökoszisztéma-szolgáltatások környezettudatos kiaknázását. Ezt nem csupán a multifunkcionális gazdálkodás, a vidéki lakhatási és rekreációs potenciál megőrzése, de a klímaváltozással kapcsolatos megelőző tevékenységek is egyre jobban indokolják. Mindebben kulcsfontosságú lesz a települések és szórványok közötti specifikus társadalmi-gazdasági kapcsolatok további megerősítése és térségi szintű összehangolása, valamint a közösségek megerősítése. Az ezeket segítő pénzügyi források kiszélesítése és lokálspecifikus elosztása minden bizonnyal meghatározhatja a tanyás térségek elkövetkező évtizedeit.

1.ábra: A tanyafejlesztési célok jövőbeni lehetséges sémája

Forrás: saját szerkesztés

Köszönetnyilvánítás: Kovács András Donát munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

Irodalom

- Becsei J. (2002): A tanyarendszer jövőbeni alakulására ható tényezők. *Magyar Tudomány*, 9., 1196-1213.
- Csatári B., Kiss A. (2003): A tanyák helyzete és perspektívái a Kiskunság néhány településén. *A Falu*, 2, 61-72.
- Csatári B., Kiss A. (szerk.) (2004): *Tanyai kaleidoszkóp. A 2002-2003. évi tanyakollégium munkájának eredményei*. Kecskemét, MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet.
- Csatári B. (2004): A tanya, mint rendszer. In: Bárbth D, Laczkó J (szerk.): *Halmok és havasok: Tanulmányok a hatvan esztendő Bárth János tiszteletére*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 117-126.
- Csatári B. (szerk.) (2005): *Tanyakutatás 2005*. Kutatási jelentések. (Készült a Duna-Tisza közti Homokhátság vízpótlásáról szóló országgyűlési és kormányhatározatok nyomán, a Magyar Regionális és Területfejlesztési Hivatal Kiemelt Térségi Programok Főosztálya megbízásából.) MTA RKK ATI, Kecskemét
- Csatári B. (2006): Települési és társadalmi változások a Duna-Tisza közti tanyákon. In: Győri R, Hajdú Z (szerk.): *Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térsztruktúrák*. Dialóg Campus, Pécs MTA RKK, 123-137.
- Duró A. (2012): Utak és találkozások: a tanyavilág vonzásában. In: Pál Viktor (szerk.): *A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései*. Tiszteletkötet Dr. Mészáros Rezső professzor 70. születésnapja alkalmából. SZTE TTK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, 11-21.
- Kovács, A.D., Farkas, J. Zs. (2011): Problems and development concepts for scattered farms in Hungary - A case study from the "Kiskunság Region" *Hrvatski Geografski Glasnik/ Croatian Geographical Bulletin*, 2. 165-177.
- Miltényi K. (1997): Településhálózat. In: Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században II. kötet*. Babits Kiadó, Szekszárd, 243-253.
- Molnár M. (2006): A tanya szerepváltozásai az alföldi településrendszerben. In: Füleky Gy. (szerk.): *A táj változásai a Kárpát-medencében, Település a tájban*, Környezetkímélő Agrokémiáért Alapítvány, Gödöllő, 239-243.
- Perger É., Farkas J. Zs., Kovács A. D. (2016): Delimitation and Classification of Rural Areas in Hungary. In: Romanian review of Regional Studies: Journal of the Centre for Regional Geography, 1., 39-50.
- Romány P. (2000): Új agrártársadalom született? *Gazdálkodás*, 5., 69-73.

Egyéb források

- Magyarország Kormánya J/11395 JELENTÉS a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről szóló 49/2009. (V. 27.) OGY határozatban foglaltak 2011. és 2012. évi végrehajtásáról. www.parlament.hu/irom40/00038/00038.pdf (Letöltés: 2019. június 01.)
- 35/1998 (III. 20.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=998H0035.OGY>
- 97/2005. (XII.25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A05H0097.OGY>
- 49/2009. (V. 27.) OGY határozat a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A09H0049.OGY>
- 1/2014. (I. 3.) OGY határozat az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a14h0001.OGY>
- A Kormány 1074/2012. (III. 28.) Korm. határozata a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásával összefüggő feladatokról. [http://accessibility.government.hu/download/f/12/80000/KH_2012_1074_\(III_28\)_Kormanyhatározat.pdf](http://accessibility.government.hu/download/f/12/80000/KH_2012_1074_(III_28)_Kormanyhatározat.pdf) (Letöltés: 2019. június 01.)
- A tanyafejlesztési program pályázati kiírásai (2011-2019) és azok módosításai, valamint a VP6-7.2.1-7.4.1.2-16, illetve VP6-7.2.1.4-17 VP konstrukciók kiírásai és azok módosításai. www.hermanottointezet.hu
www.szechenyi2020.hu
www.kormany.hu/hu/foldmuvelesugyi-miniszterium